

УДК 371.132:378.1

Віктор Мозговий

РЕЖИСУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ ЯК ПРОФЕСІЙНА ФУНКЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглядається проблема режисури педагогічної дії як професійної функції майбутнього вчителя. Аналізуються сучасні підходи до організації педагогічної дії в умовах сучасного освітнього середовища. Акцентується увага на важливості розвитку навичок педагогічної режисури у майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: функції учителя, педагогічна режисура, педагогічна дія, професійна підготовка.

Світові тенденції розвитку суспільства суттєво вплинули на вітчизняну педагогічну освіту. Осучаснені компетенції, функції учителя, компоненти педагогічної діяльності ускладнили «професійний портрет» сучасного педагога. Технологізація освіти поступово зводить діяльність учителя до чітко регламентованих правил, визначених педагогічних прийомів, кліше щодо організації навчально-виховного процесу. «Дидактичний набір» сучасного вчителя обмежується п'ятьма – сімома методами та десятком прийомів педагогічної дії. Проте вчитель-практик постійно вирішує одне основне завдання – як побудувати педагогічну дію, щоб учням було цікаво навчатися, щоб процес навчання був результатом спільної праці вчителя і учня.

Набір готових до використання психолого-педагогічних і спеціально-наукових (профільних) компонентів діяльності декілька десятків років тому вважався достатньою основою професіоналізму. Сьогодні школі потрібен учитель особистісно-орієнтований на професію, з широким кругозором, який несе в собі привабливий для дитини гуманістичний потенціал освітнього процесу [1, с. 34]. Тому пошук нових підходів до розвитку умінь організовувати майбутніми вчителями педагогічну дію у розвиваючому освітньому середовищі, на нашу думку, є актуальним питанням сучасної дидактики.

Проблемі дослідження професійних функцій учителя присвячено значну кількість наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Функціональну сутність діяльності учителя у своїх роботах обґрунтовували: Ю. П. Азаров, Ю. К. Бабанський, О. А. Захаренко, Н. В. Кузьміна, І. Я. Лернер, А. С. Макаренко, М. Н. Скаткін, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський та ін. У сучасних педагогічних дослідженнях зазначена проблематика знайшла відображення у наукових працях Ш. А. Амонашвілі, І. Д. Бежа, О. А. Дубасенюк, В. І. Загвязинського, І. А. Зязюна, І. П. Іванова, В. А. Кан-

Калика, М. М. Поташніка, Л. П. Пуховської, О. А. Савченко, В. А. Сластьоніна та ін.

Проведений аналіз наукової літератури дозволив нам встановити видову специфіку функцій учителя. Здебільшого це – дидактична, розвивальна, виховна та громадсько-педагогічна функції [2, с. 13]. Проте режисура як складова зазначених функцій зустрічається дуже рідко і в більшості варіантів стосується видової специфіки уроку. Однак, у роботах В. Ц. Абрамяна, В. М. Букатова, О. С. Булатової, О. П. Єршової, І. А. Зязюна, Ю. Л. Львової, О. М. Отич акцентується увага на умінні майбутнього вчителя режисувати взаємодію учителя і учнів. Встановлений факт став підґрунтям для проведення дослідження сутності режисури як функції учителя та її значимості у професійно-педагогічній діяльності.

Традиційно склалося так, що режисура як складова дидактики здебільшого розглядалася у контексті театральної педагогіки. Теоретична основа зазначеного напрямку закладена у роботах К. С. Станіславського, В. І. Немировича-Данченко, П. М. Єршова, М. О. Кнебель, Б. Є. Захави та ін. У процесі розвитку мистецької і педагогічної освіти почав спостерігатися процес взаємопроникнення театральних прийомів у педагогіку і навпаки – педагогічних постулатів у театральне мистецтво. Як зазначає О. С. Булатова, «поняття педагогічна режисура з'явилося у другій половині ХХ ст. у зв'язку з розширенням уявлень про функції педагога та виділенням функції активізації розвитку, усвідомленням місії «вчитель життя», необхідністю зробити мову «педагогічної дії» виразною і живою» [3, с. 33].

Проте слід зазначити, що існує суттєва відмінність між режисурою театральною і режисурою педагогічною. У контексті театрального мистецтва режисерська дія регламентується фактом творчої взаємодії декількох осіб – автора (сценариста), режисера й актора. Педагогічна режисура ускладнюється одноосібним фактором – учитель є автором, режисером і актором своєї дії.

Як педагогічний прийом режисура знайшла відображення у дидактичних розробках сучасного уроку Досліджуючи урок в умовах сучасної розвиваючої школи, М. М. Поташнік констатує: «...якщо учитель серйозно переймається особистісно-орієнтованою педагогікою, а не простою бездушною трансляцією знань, то він зобов'язаний на уроці та взагалі в будь-якій педагогічній ситуації уміло, як актор, розігравати ту роль, яку він у процесі створення уроку «написав» як сценарист і «поставив» як режисер» [4, с. 151]. Схожою є наукова позиція О. П. Єршової та В. М. Букатова. Дослідники розглядають режисуру уроку з позиції ефективної організації спілкування і поведінки вчителя. Проте автори зазначають, що «Детально спланувати педагогічно доцільне спілкування неможливо. Але можливо спланувати зайнятість учнів на

уроці так, щоб учитель паралельно міг аналізувати сильні та слабкі сторони, як свої, так і, своїх учнів» [5, с. 111].

У контексті вищенаведених наукових поглядів абсолютно виправданим є тлумачення сутності педагогічної режисури О. С. Булатової. «Режисура (педагогічна) – це розробка уроку у вигляді детальної партитури: уміла побудова логіки взаємодії учасників педагогічного процесу; уміння вибудовувати ціннісне ставлення до об'єкта вивчення; організація морального впливу на учнів; виділення основних за думкою і силою емоційного впливу епізодів уроку, їх постановка; внутрішнє поєднання усієї палітри фарб уроку, усього калейдоскопу подій на ньому, усього спектру проявлених стосунків. Планування і організація темпоритму уроку, розкриття вузлових моментів уроку в часовому просторі» [1, с. 204]. Продовжуючи тематику педагогічної режисури у статті «Должен ли педагог быть режиссером?» науковець визначає «галузь педагогічної режисури», звертаючи увагу на той факт, що «...учителю як режисеру важливо знайти «золоту» пропорцію усіх компонентів для максимального виявлення головного, і в той же час дотримуватися відомого правила: «мінімум засобів – максимум виразності» [3, с. 33].

Встановлені факти дають нам підстави припуститися думки, що можливості режисури як дидактичної, методичної функції учителя науковцями розглядаються тільки з практичного боку. Здебільшого це стосується вирішення завдання організації взаємодії учителя й учнів у конкретній педагогічній ситуації – на уроці, виховному заході. Але про систему продуктивної взаємодії учителя в освітньому середовищі засобами педагогічної режисури мова не ведеться.

У контексті сучасної педагогічної освіти на режисуру, як функцію учителя, звертає увагу академік І. А. Зязюн зазначаючи, що «...вчитель уособлює в собі і творця уроку, і виконавця, і режисера виконання творчого задуму для отримання найвагомішого результату – глибокого знання учнями опрацьованої теми» [2, с. 88].

Наведена позиція спонукає більш ґрунтовно проаналізувати режисуру педагогічної дії як професійну функцію учителя. У такому контексті актуалізується проблема особистісного розвитку майбутнього вчителя, його уміння постійно організовувати результативну педагогічну дію. Спираючись на існуюче визначення функцій учителя (дидактична, розвивальна, виховна громадсько-педагогічна), [2, с. 13] нас зацікавило питання: на основі яких процесів, методів і прийомів реалізуються зазначені функції?

Аналіз психолого-педагогічних джерел [8; 9; 10; 11; 12] дозволив встановити, що найбільш вживаними у сучасній дидактиці є терміни «моделювання» і «проектування». Водночас зазначимо, що визначення «педагогічна режисура», «режисура уроку» у проаналізованих джерелах відсутнє. Можемо припуститися думки, що саме за допомогою

«моделювання» і «проектування» забезпечується реалізація усіх функцій педагога щодо планування, організації та реалізації навчально-виховного процесу.

Проте на практиці ми можемо спостерігати дещо іншу картину. Учителі, маючи у своєму арсеналі такий потужний метод як моделювання та володіючи педагогічним проектуванням, на практиці використовують їх дуже рідко. Як правило, це відбувається тільки тоді, коли треба публічно показати професійний рівень – дати відкритий урок, розробити та репрезентувати методичні рекомендації, взяти участь у конкурсі «Кращий учитель...», «Методична скарбничка» тощо. У повсякденній роботі пересічний учитель інтуїтивно, самотужки вибудовує власну педагогічну дію, підбираючи зручні йому і зрозумілі учням звороти, інтонацію, міміку, жести, динаміку рухів, мову. Підсвідомо учитель у своїй уяві по декілька разів прокручує один і той же етап уроку, ставлячи собі дидактичні завдання й одночасно виконуючи їх.

Досліджуючи «Режисуру шкільного спілкування» В. М. Букатов констатує: «Реальна підготовка уроку найрідше проходить за схемою: визначення мети → постановка завдання → вибір методів → добір задач (завдань) (*курсив наш – В. Мозговий.*) і вправ. Цим дидактичним ланцюжком краще перевіряти вже інтуїтивно складений в умі урок, а не планувати його з нуля» [13, с. 5]. А якщо враховувати стереотипність підходів до основ учіння (найбільш відомі форми і методи, прийоми), що суттєво заважає творчому пошуку та пригнічує педагогічну ініціативу, то кожен створений урок можна порівняти до «педагогічного шедедру».

Процес закладення думок, ідей, ініціатив, вибудова педагогічної взаємодії, визначення, обладнання простору педагогічної дії у рамках певного уроку, виховного заходу, зустрічі з учнівським колективом, батьками і є режисурою педагогічної дії. Підтвердження цьому факту ми знаходимо у роботах І. А. Зязюна. Автор сверджує, що «як режисер, учитель виконує функцію: аналізу, цілепокладання, планування, організації, проектування, мотивування, оцінки, комунікації та ін.» [6, с. 488]. Більшість учителів, використовуючи власний педагогічний досвід, напрацювання своїх колег, створюють неповторний стиль педагогічної дії. У сучасних педагогічних дослідженнях він уже описується як «індивідуальний стиль педагогічної діяльності» [7, с. 228], або «авторська педагогічна система» [6, с. 370]. Але реалізація наведених педагогічних ініціатив все одно підсвідомо відбувається за рахунок функції режисури педагогічної дії.

Розробляючи тематику режисури педагогічної дії, неодноразово поставало питання: «Чи не ускладнюємо ми і без того насичену діяльність учителя?» Відповідь було знайдено дуже швидко. У рамках роботи постійно діючих семінарів із педагогічної майстерності вчителі

загальноосвітніх навчальних закладів, викладачі вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації не просто зацікавилися тематикою, а й активно долучилися до практичної реалізації режисури педагогічної дії. Професійна зацікавленість і особистісна активність педагогів-практиків стали переконливими фактами доцільності розробки обраного вектору наукового дослідження.

З огляду на вище сказане можемо зазначити, що актуалізація питання дієвості функцій майбутнього вчителя та місця режисури педагогічної дії у цих функціях умотивовано сучасним станом існуючої системи освіти. Пошук нових шляхів об'єднання та реалізації педагогічних інновацій у вітчизняній освіті можливий тільки за рахунок нового бачення сучасного освітнього процесу. А відтак, розвиток особистісних, професійно важливих умінь, які виведуть сучасного вчителя на новий рівень організації сучасного навчального процесу і є основним завданням режисури педагогічної дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булатова О. С. Педагогический артистизм : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Оксана Сергеевна Булатова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 240 с.
2. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – 3-є вид., допов. і переробл. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
3. Булатова О. Должен ли педагог быть режисером? / Оксана Булатова // Директор школы. – 2007. – № 3. – С. 32–37.
4. Поташник М. М. Требования к современному уроку : методическое пособие / Марк Максимович Поташник. – М. : Центр педагогического образования, 2008. – 272 с.
5. Ершова А. П. Режиссура урока, общение и поведение учителя : пособие для учителя / А. П. Ершова, В. М. Букатов / РАО Моск. психол.-соц. ин-т. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Флинта: НОУ ВПО «МПСИ», 2010. – 344 с.
6. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / Іван Андрійович Зязюн. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
7. Прохорова О. О. Аналіз умов та факторів, що впливають на формування індивідуального стилю педагогічної діяльності (ІСПД) / О. О. Прохорова, К. В. Воліченко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. праць / Українська інж.-пед. академія (УІПА). – Х., 2005 р. – Вип. 9. – С. 227–234.
8. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

9. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень ; [заст. голов. ред. О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
10. Педагогика: большая современная энциклопедия / [сост. Е. С. Рапацевич]. – Мн. : Современ. слово, 2005. – 718 [1] с.
11. Педагогика. Современная энциклопедия / [сост. Е. С. Рапацевич] ; под общ. ред. А. П. Астахова. – Минск : Современная школа, 2010. – 720 с.
12. Педагогический энциклопедический словарь / [Э. Б. Абдулин и др.] ; глав. ред. Б. М. Бин-Бад ; [ред. кол. : М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003. – 527 [1] с.
13. Режиссура школьного общения / В. Букатов, М. Ганькина. – К. : Изд. дом «Шкіл. світ» : Изд. Л. Галицына, 2005. – 128 с.